

stów jako pomnika zajmującego poczesne miejsce w historii prawa rzymskiego¹.

Kilka słów należy też poświęcić samej sylwetce autora omawianej pracy. Związany w latach 1889-1956 profesor Iwan Siergiejewicz Pierietierski był nie tylko sławnym rosyjskim prawnikiem, ale także uczonym, pedagogiem i dyplomata. Zawsze działalność dydaktyczną i naukową wiązał z praktyką. W latach 1943-1955 zajmował funkcje doradcy i eksperta — konsultanta w Ministerstwie Spraw Zagranicznych ZSRR. Jego działalność pedagogiczna związana była przez 30 lat z Moskiewskim Instytutem Prawa Radzieckiego oraz Wydziałem Prawa Uniwersytetu w Moskwie. Dzięki pracom Pierietierskiego chociażby w dziedzinie radzieckiego prawa państwowego, międzynarodowego prawa prywatnego, prawa rodzinnego, historii państwa i prawa, procesu cywilnego, prawa powietrznego, prawa handlowego oraz prawa rzymskiego, nauka radziecka osiągnęła wysoki poziom².

Opublikowanie dzieła I. S. Pierietierskiego może być uznane za dowód odradzającego się w Związku Radzieckim zainteresowania rzymskim prawem prywatnym i jego znaczeniem w rozwoju nowożytnego prawa i kultury prawnej.

ELŻBIETA ŻAK (Lublin)

Adolf Laufs, *Rechtsentwicklungen in Deutschland*, 3. ergänzte Aufl., Berlin—New York 1984 ss. 385.

Autor, należący do średniego pokolenia zachodnioniemieckich historyków prawa, były rektor uniwersytetu w Heidelbergu, a obecnie profesor historii prawa w Tybindze, zaadresował niniejszy zarys nie tyle do studiujących dyscypliny historycznoprawne, ile do studentów prawa w ogóle. Nie jest to więc systematyczny wykład typu podręcznikowego. Autor nie trzyma się założeń programowych wykładu kursowego z historii ustroju i prawa niemieckiego, ale wybór pewnych tylko „ciągów rozwojowych”, których ukazanie pozwoli, jego zdaniem, przyszłemu prawnikowi poznać historyczne korzenie współczesnego prawa. Celem, jaki sobie stawia autor, jest takie spojrzenie na historię, które pozwala zrozumieć teraźniejszość i przewidywać przyszłość; ukazywanie dynamiki procesu historycznego, wydobywanie czynników kontynuacji i zmienności, recepcji i paralelizmu w dziejach prawa, ale zawsze z perspektywy dzisiejszych dni.

W porównaniu z I wydaniem książki, które ukazało się w roku 1973 (por. notę recenzyjną S. Salmonowicza w CPH, t. XXVII, 1975, z. 1, s. 194) niniejsza edycja została rozszerzona o dwa rozdziały, a przede wszystkim uaktualniona danymi o najnowszych publikacjach w bardzo zresztą solidnej i obfitej informacji bibliograficznej. Całość składa się obecnie z 12 rozdziałów odpowiadających określonym etapom rozwoju państwowoprawnego terytoriów Niemiec, a wyodrębnionych bądź według charakteru źródeł prawa — najważniejszych pomników prawnych danej epoki, bądź przemian politycznych. Wątki z dziejów ustroju państwowego są tu powiązane z przemianami w dziedzinie prawa sądowego i z uwzględnieniem — co należy uznać za zaletę pracy — myśli prawniczej i nauki prawa.

Rozdział I o prawie niemieckim w średniowieczu skupia się wokół najważniejszego pomnika epoki, Zwierciadła Saskiego i miejsca, jakie dzieło Eikego von

tiatury, Moskwa 1956, p. 131; do tego recenzja J. Modrzejewskiego, IURA, t. 10, parte 2, 1959, s. 244-249.

² Por. szkic: Iwan Siergiejewicz Pierietierski pióra M. M. Bogusławskiego — go zamieszczony w omawianej publikacji, s. 445-446.

Repkow zajmowało w systemie prawa niektórych terytoriów niemieckich aż po wiek XIX. W tym rozdziale autor podjął szerzej wątki z dziejów myśli politycznej (teoria dwóch mieczy) i prawniczej (m. in. o średniowiecznych koncepcjach kary).

Nowo wprowadzony rozdział o prawie miejskim zawiera zarys ustroju i źródeł prawnych w miastach Rzeszy, również opatrzone, jak i inne rozdziały, szczegółową dokumentacją bibliograficzną.

Rozdział poświęcony recepcji prawa rzymskiego został ujęty od strony przenikania myśli prawniczej włoskiej na grunt niemiecki poprzez glosatorów, kanonistów i koncyliatorów oraz kształtowania się stanu prawniczego w terytoriach południowych pod wpływem jurysprudenencji humanistycznej (Zasius), a w północnych — protestanckiej (Oldendorp). Natomiast w rozdziale zatytułowanym *Reform und Umbruch* zajął się autor przede wszystkim zmianami ustrojowymi Rzeszy w dobie reformacji i wojny chłopskiej, ujętej tu jako akord finalny przeszło dwuwiekowej walki wolnych chłopów przeciw dominacji panów feudalnych i władców terytorialnych prowadzonej w imię utrzymania „dawnych, dobrych praw” oraz wyrazem, jakie owe zmiany znalazły w podstawowym pomniku prawnym epoki — *Constitutio Criminalis Carolina*.

Po krótkim zarysie przemian struktury politycznej Rzeszy od traktatu westfalskiego aż do schyłku jej istnienia (rozdz. V) autor omawia czasy prawa natury i reform oświeceniowych od strony pierwszych dzieł kodyfikacyjnych: *Landrechtu* pruskiego i kodyfikacji cywilnej austriackiej. Na tle ram ustrojowych Związku Niemieckiego Laufs koncentruje się na tych rysach rozwoju prawa, które wyznaczało powstanie szkoły historycznej i niemieckiej pandektystyki oraz odrodzenie dążeń do jedności prawa w postaci pierwszych ogólnoniemieckich aktów kodyfikacyjnych, jak kodeks handlowy z 1861 r.

Jako odrębną epokę rozwoju państwowo-prawnego terytoriów niemieckich traktuje autor czasy Wiosny Ludów przygotowywane długim okresem „przedmarcowych” wystąpień pod hasłami państwa zjednoczonego i konstytucyjnego, z których za najważniejsze uznaje głośny „protest siedmiu” profesorów z Getyngi, związany z zatargiem wokół uchylonej przez Ernesta Augusta II konstytucji hanowerskiej. Z obrad frankfurckiego Zgromadzenia Narodowego wydobywa autor te elementy debat nad prawami zasadniczymi, które zmierzały do rozstrzygnięcia podstawowego wówczas dylematu — pogodzenia przeciwieństw między państwem i społeczeństwem. Osobne miejsce poświęcił on programowi Manifestu Komunistycznego i marksowskiej wizji przyszłego nowego porządku ekonomiczno-społecznego.

W rozdziale IX zatytułowanym *Der konstitutionelle Nationalstaat* znajdujemy poza bardzo zwięzłym zarysem ram ustrojowych II Rzeszy szersze omówienie najważniejszego ustawodawczego źródła epoki — kodeksu cywilnego niemieckiego. Kolejny rozdział dotyczący czasów republiki Weimarskiej, nazwanych przez autora okresem „wypróbowywania” demokracji, koncentruje się z kolei na elementach polityczno-ustrojowych, traktując na marginesie o rozwoju prawa socjalnego i prawa pracy. *Die nationalsozialistische Rechtsverwüstung* — pod takim tytułem autor rysuje obraz spustoszenia prawnego III Rzeszy, dając nie tylko przykłady zupełnego wynaturzenia samej idei prawa w narodowym socjalizmie, ale także liczne dowody istnienia opozycji antyhitlerowskiej, którą traktuje w szerszym kontekście historycznym prawa oporu wobec władzy totalitarnej. Rozdział końcowy zawiera krótki rys prawnoustrojowy dzisiejszej Republiki Federalnej w konstytucyjnych ramach odbudowywanego w wyniku klęski hitlerowskich Niemiec „państwa prawnego”.

Dokonany przez Laufa wybór może naturalnie budzić, jak zwykle w takich razach, wątpliwości i różne oceny jego trafności z punktu widzenia kryteriów wy-

odrębniania poszczególnych okresów, jak i podstawowego założenia pracy — szukania w przeszłości odpowiedzi na pytania stawiane przez prawnika współczesnego. Niewątpliwie jednak daje ona czytelnikowi ogólną orientację w historii prawa, a z punktu widzenia dyscyplin historycznoprawnych stanowi interesującą próbę integralnego ujmowania elementów ustrojowych, prawnosądowych i doktrynalnych w badaniach nad urządzeniami prawnymi przeszłości.

KATARZYNA SÓJKA-ZIELIŃSKA (Warszawa)

Gericheslauben-Vortrage. Freiburger Festkolloquium zum funfundsiebzigsten Geburtstag von Hans Thieme, hrsg. von Karl Kroeschell, Jan Thorbecke Verlag, Sigmarinen 1983, ss. 117.

Siedemdziesięciopięciolate urodzin Hansa Thieme, jednego z czołowych historyków prawa doby obecnej, związanego licznymi niemi przyjaźni naukowej i osobistej z polskimi historykami prawa starszej, odchodzącej już niestety, generacji, zostało uczczone przez uczniów Jubilata symposium naukowym. Odbywało się ono we Fryburgu Bryzgowijskim, w sali najstarszego ratusza, zwanego Gerichslauben, którego odbudowę zawdzięcza miasto właśnie Hansowi Thieme, niezwykle ruchliwemu działaczowi tzw. „inicjatywy obywatelskiej”, gremium wielce zasłużonego w dziedzinie budownictwa i ochrony środowiska naturalnego. Stąd wywodzi się tytuł książki pamiątkowej wydanej z okazji jubileuszu.

Ten niewielki objętościowo, lecz starannie wydany zbiór zawiera 9 rozpraw młodszych kolegów i uczniów Jubilata, których tematykę pragniemy tu zasygnalizować.

Pierwszą z rozpraw stanowi praca Hermanna Nehlsena nt. początków publicznego prawa karnego u Germanów. Autor prezentuje tu fragment swych szerszych badań źródłowych nad przekazami *leges barbarorum*, widząc w tych studiach ważny komponent współczesnej penologii i aktualnych ustaleń z zakresu teorii polityki kryminalnej. H. Nehlsen poddaje krytycznej ocenie poglądy literatury niemieckiej co do charakteru prawa karnego szczepów germańskich, a zwłaszcza zasięgu zwyczaju pomsty krwawej, wydobywając liczne przejawy publicznego prawa karania już we wczesnych fazach rozwoju państwowości.

Wir Eidgenossen fragen nicht nach Bartele und Baldele — pod takim tytułem Clausdieter Schott dokonuje krytycznego rozbioru znanej anegdoty, jak to ongiś ławnicy sądowi z Frauenfeld przerwali w czasie rozprawy sądowej wywody uczzonego doktora praw z Konstancji słowami: *my nie pytamy o żadnych bartolistów, ani baldystów i innych doktorów, bo mamy własne prawa...* Przypowieść ta, przytaczana często w literaturze na dowód niechętnego stosunku do praw „uczonych” w kantonach szwajcarskich późnego średniowiecza, służyła czasem także uzasadnianiu wręcz przeciwnych twierdzeń. Ustosunkowując się do spornych dotąd kwestii autentyczności zdarzenia, a także czasu, miejsca i okoliczności powstania tego przekazu, Schott zamierza dowieść, że w Szwajcarii aż do XVI w. prawo rzymskie cieszyło się równym, co w Rzeszy, poważaniem i że dopiero odcięcie od dyktatury Sądu Kameralnego, a zwłaszcza przemiany społeczno-gospodarcze gmin szwajcarskich, swoisty izolacjonizm miast, wreszcie brak napływu wykształconych kadr prawniczych spowodował zwrot ku prawu rodzimemu.

Trzy rozprawy mają charakter biograficzny. Artykuł Ditleva Tamma został poświęcony postaci duńskiego teologa i jurysty z uniwersytetu w Kopenhadze,